

O nekim strategijskim problemima ustanka u Makedoniji

Koristim se ovom prilikom da se osvrnem na nekoliko strategijskih problema NOR-a i revolucije u Makedoniji, koji su nastajali i koje je trebalo rešavati u toku 1941. i 1942. godine.* Specifičnost položaja Makedonije i makedonskog naroda u 1941. godini dovodila je do toga da su se u izvesnom smislu i strategijski problemi ustanka razlikovali od istih u drugim krajevima Jugoslavije. Dobro je poznato da je makedonski narod u staroj Jugoslaviji bio potpuno obespravljen, praktično je bio stavljen van zakona, za razliku od onih naroda koji su bar formalno imali nacionalnu slobodu, sopstvene škole i kulturu. Druga specifičnost je u tome što se Makedonija nalazila neposredno iza fronta nemačke armije, koja je bila na obalama Egejskog mora, tako da je od granica Makedonije do Soluna, tj. do nemačkog fronta, bilo svega 50 km rastojanja. Kada se ima u vidu da je Solun predstavljao važnu nemačku strategijsku bazu, sasvim je razumljivo što je, pored ostalog, i ovo uticalo na ustanak u Makedoniji 1941. godine i, kasnije, na razvoj oslobodilačke borbe u Makedoniji.

U vezi s tim izneću samo neke probleme. Prvi je bio u donošenju same odluke za ustanak makedonskog naroda. Za donošenje tako značajne odluke morali su se stvoriti nužni uslovi da je narod prihvati, što je nametalo potrebu dobro objasniti, i to: prvo, cilj ustanka, drugo, ko je organizator ustanka i, treće, kakav će biti položaj makedonskog naroda nakon proterivanja okupatora iz zemlje.

* Ova diskusija na Simpozijumu u Beogradu je samo deo šireg istraživanja i izučavanja M. Apostolskog o strategijskim problemima ustanka u Makedoniji. Teme na koje se autor osvrće u diskusiji biće kompleksno obrađene i objavljene, a ovaj prilog je, u stvari, samo njihovo nagoveštavanje.

O ciljevima ustanka ovom prilikom neću govoriti, jer su oni za sve naše narode bili manje-više jednaki, istina za makedonski narod je značio i nacionalno oslobođenje. Međutim, trebalo je dobro razjasniti širokim masama naroda u Makedoniji ko je organizator ustanka. Iako u Makedoniji ima mnoštvo događaja koji govore da je makedonski narod imao velikog poverenja u Partiju (izbori 1920. godine, mnogobrojne demonstracije, itd.), ipak se 1941. godine postavljalo to pitanje, s obzirom na istorijska iskustva makedonskog naroda iz krestinskog ustanka 1878. i iz ilindenskog ustanka 1903, kao i iz mladoturske revolucije 1908. godine. Zbog toga je trebalo to vrlo solidno objasniti kako bi se narod uverio u iskrenost i realnost programa rukovodstva ustanka, odnosno KPJ.

Iskustvo iz pomenutih ustanka ukazuje da je bugarska buržoazija nastojala da se nametne i skrene tok razvoja ustanka, time je izazvala velike teškoće i osujetila uspeh pomenutih ustanaka. Paralelno sa tim trebalo je posle pobede razjasniti položaj makedonskog naroda. S obzirom na društveno-politički sistem stare Jugoslavije moramo znati da se ni jedan narod Jugoslavije ne bi borio za vraćanje stare Jugoslavije, međutim, bilo je nužno da se to posebno naglašava u Makedoniji. Trebalo je voditi dugotrajnu ideološku borbu kako bi se mase ubedile da se monarhija neće više vratiti, da KPJ vodi realnu politiku za stvaranje ravnopravne zajednice naroda i narodnosti Jugoslavije. Narodu je trebalo objasniti da KPJ, jednovremeno sa otpočinjanjem oslobodilačke borbe, vodi borbu i protiv domaćih izdajnika, što je značilo da ustanak poprima i karakter revolucije.

Trebalo je u Makedoniji masama objasniti specifični karakter okupacije. Kada iznosim ovo, izgleda malo čudno, ali ko nije shvatio položaj makedonskog naroda i narodnosti u bivšoj Jugoslaviji, ne može razumeti ni situaciju niti specifičnost okupacije, pogotovo ako se zna da su bugarska buržoazija i bugarska carska vlada vodile dugotrajnu propagandu i kampanju o tome da će Bugarska navodno osloboditi makedonski narod. Ta se njena politika javlja još od vremena Otomanske Imperije, kada se više puta isticalo da će 200.000 bugarskih bajoneta osloboditi Makedoniju. To je bila politika koja je htela da uguši sopstvene snage makedonskog naroda, da ga natera da čeka da mu neko drugi oslobodi zemlju, a dobro je poznato da se sloboda mora izvojeovati, ona se ne može dobiti na poklon.

Kada su bugarski okupatori došli u našu zemlju, objavili su da su makedonski narod »oslobodili« od velikosrpske buržoazije, odnosno isticali su da su ga oslobodili »srpske okupacije«. Ovo je moglo imati veoma različite reperkusije. Okupator se, međutim, vrlo brzo

pokazao ko je. Odmah se moglo sagledati da to nije nikakvo »oslobođenje« već još surovija denacionalizacija. Međutim, u takvim uslovima trebalo je voditi borbu za mase, da pravilno shvate karakter bugarske i italijanske okupacije. Nemce često ne spominjemo, ili samo uzgred jer su u porobljavanju Makedonije glavnu ulogu imali bugarski i italijanski okupatori. Naročito je bilo karakteristično što su italijanski okupatori Albancima i formalno dali neka prava u zapadnom delu Makedonije.

Najteže u rešavanju strategijskih problema bilo je pitanje kako otkloniti posledice politike Bugarske radničke partije (komunista). Ova partija, kao što je poznato, pokušavala je 1941. godine partijsku organizaciju u Makedoniji da priključi svojoj partiji. Iako partijske organizacije u Makedoniji nisu prihvatile takvu odluku, Pokrajinski komitet KPJ za Makedoniju ju je prihvatio, tako da je nastupila teška borba u partijskim organizacijama a jednovremeno ulaganje velikih napora Centralnog komiteta i druga Tita da se sačuvaju partijske organizacije u Makedoniji, da ostanu u sastavu KPJ. U rešavanju ovog problema umešala se i Kominternu. Spomenuću samo da se u telegramu Kominterne otprilike kaže da organizacija KP u Makedoniji treba iz »praktičnih« razloga da ostane u sastavu KPJ. Pošto je oružana borba u Jugoslaviji već počela, takvo rešenje bilo je najkorisnije, jer je SSSR bio veoma ugrožen, a njemu se oružanom borbom moglo najbolje pomoći. Iz tih »praktičnih« razloga Kominternu se odlučila na pomenuto rešenje.

Bugarska komunistička partija odmah po okupaciji Makedonije 1941. godine poslala je svoga delegata Petra Bogdanova u Pokrajinski komitet KPJ za Makedoniju sa zadatkom da partijsku organizaciju u Makedoniji pripoji Bugarskoj radničkoj partiji (komunisti). Pošto u ovome nije uspeo, Bogdanov je povučen i na njegovo mesto upućen je Bojan Balgarjanov. Karakteristično je da KP Bugarske piše u jednom pismu da delegata šalje radi razmene iskustava i veze. Ali postavlja se pitanje: zašto KP Bugarske nije poslala svoga delegata i u Pokrajinski komitet Srbije i u Pokrajinski komitet Grčke, koji je bio u Solunu? Ako su zajedničke granice i okupacija delova Srbije, Grčke i Makedonije od strane bugarske vojske bili uslovi za saradnju, onda se neminovno dolazi do zaključka da saradnja između pokreta otpora nije bila u pitanju. Iz toga se može zaključiti da su posredi bili neki drugi ciljevi, koji se najbolje mogu videti u politici Bugarske u posleratnom periodu, posle 1948. godine.

Delegat KP Bugarske Balgarjanov bio je perfidan u svojoj akciji; pokušavao je svim sredstvima da spreči ustanak u Makedoniji. On je, na primer, govorio da makedonski narod navodno nije izživeo

«iluzije» da su ga Bugari »oslobodili«, zatim da u Makedoniji nema uslova za oružanu borbu, da Makedonci treba da odlaze u bugarsku vojsku i slično. Postoji i pismo bugarskog Centralnog komiteta u kome se, između ostalog, insistira da se Makedonci prijavljuju u bugarsku vojsku i da tamo rade na njenom razbijanju, pa se naglašava da buržoazija ide u planine i tome slično. To su bili vrlo teški problemi s kojima se KPM borila da bi ih savladala. Mogu samo da konstatujem da je borba protiv mešanja Bugarske radničke partije (komunista) u probleme ustanka u Makedoniji bila gotovo teža od borbe protiv okupatora.

Učvršćenje partijske organizacije kao rukovodioca i organizatora ustanka bio je osnovni zadatak u podizanju ustanka. Pokrajinski komitet je 1941. suspendiran. Stvoren je novi pokrajinski komitet. Međutim, ubrzo posle zatvaranja druga Koliševskoga počeo se osećati uticaj delegata KP Bugarske. Nastala je diskusija i neslaganje između partijskih organizacija na terenu i Pokrajinskog komiteta, da bi u proleće 1942. godine, dejstvom partijskih organizacija sa terena, došlo do smene i stvaranja novog, privremenog pokrajinskog komiteta.

Tako u roku od sedam do osam meseci dva puta se vrše krupne promene u vrhu Partije. Smenjuje se dotadanji pokrajinski komitet i stvara nov. Svakako da je to imalo velikog uticaja na razvoj ustanka. Mogu da kažem, posle ove druge reorganizacije Pokrajinskog komiteta u proleće 1942. godine, oružane su borbe poprimile mnogo veći zamah. Već u toku leta imamo stvorenu slobodnu teritoriju na prostoru južno od Skoplja, do Velesa, Prilepa i Kruševa, za koju i bugarski okupatori u jednom dokumentu iznose da na pomenutoj teritoriji nemaju nikakvu ni opštinsku ni policijsku vlast.

Sledeći problem koji je trebalo rešavati bio je problem kadrova. Taj problem u Makedoniji bio je utoliko aktuelniji što je bilo vrlo malo članova Partije. Prema nekim podacima, zajedno sa članovima SKOJ-a bilo je oko 1000 članova. To je isuviše malo kadrovsko jezgro za početak ustanka. Međutim, bio je širok krug onih progresivnih ljudi, bliskih Partiji, a sa uticajem u narodu, što je omogućavalo da se i sa tako malim brojem kadrova digne ustanak. Zbog toga je partijska organizacija nastojala da širi svoju mrežu, da stvara nove partijske organizacije, naročito u onim rejonima koji su bili bez njih. Te zadatke Partija je uspešno izvršila, tako da je 1942. godine bio stvoren kadrovski potencijal za dalje razvijanje NOB-a.

Osnovni problemi vojne organizacije rešavani su u 1941. i 1942. godini i na tim osnovama ona se dalje usavršavala. Osnovna karakte-

ristika vojne organizacije u 1941. i 1942. godini bila je u tome što su, pored Glavnog štaba za Makedoniju, za sve okruge bili stvoreni vojni štabovi, u selima vojne komisije, sa zadatkom da organizuju partizanske odrede. Vojnom organizacijom praktično je bila obuhvaćena celokupna teritorija Makedonije, što je omogućilo da otpočnu pripreme za borbu, odnosno da se stvaraju partizanski odredi na celoj teritoriji i otpočnu oružane borbe protiv okupatora.

Osnovna koncepcija oružanog ustanka u Makedoniji bila je kao i u drugim krajevima Jugoslavije. Borba je počela malim grupama s tendencijom da se razvijaju u veće vojne formacije. Već 1941. godine, i pored složenih uslova zbog stava KP Bugarske i problema u Pokrajinskom komitetu, dejstvuje veći broj diverzantskih grupa i nekoliko partizanskih odreda. Partizanski odredi su u 1941. i 1942. godini pokazali veliku borbenu sposobnost, zabeležili su i niz lepih uspeha. Veliki gubici i potiskivanje partizanskih odreda iz rejonu njihovih dejstva pri kraju 1942. godine imaju samo taktički karakter, što nam pokazuje snažan razvoj ustanka i revolucije u 1943. godini. Operativno rukovođenje takođe je bilo karakteristično u Makedoniji. Velika aktivnost u stvaranju partijskih organizacija na terenu odrazila se i u stvaranju takozvanih organa borbe, zatim dalje razvijanje predratne crvene pomoći, koja je postepeno prerasla u organizaciju Narodni oslobodilački front, dalji razvoj organizacije SKOJ-a za pridobijanje omladine i, najzad, organizovanje žena. Sve je to omogućilo brzu mobilizaciju ljudi i aktiviranje širokih masa naroda za borbu protiv okupatora.

Oslanjanje na sopstvene snage

Proučavajući istoriju borbe za oslobođenje, za očuvanje slobode i nezavisnosti balkanskih naroda mogu se uočiti dva gledanja. Jedno zastupaju narodi koji su se, da bi izvojevali i očuvali slobodu za svoje oslobođenje oslanjali na sopstvene snage, a drugo oni narodi koji su se, da bi postigli slobodu ili proširili i realizirali neke svoje ekspanzionističke ciljeve, oslanjali na jačeg saveznika, na snage velikih sila.

Uočavajući ove momente, razmišljao sam o strategijskoj koncepciji druga Tita — oslanjanje na sopstvene snage. Razume se, kad govorim o oslanjanju na sopstvene snage, ne mislim samo na snage jednog naroda u jednoj republici nego na snage svih naroda i narodnosti Jugoslavije koje su bile angažovane u borbi za oslobođenje,

izvojevanje nacionalne i socijalne slobode svih naroda i za izgradnju naše zajednice. Ako analiziramo našu revoluciju i naš narodnooslobodilački rat, možemo uočiti da smo samostalno vodili oslobodilački rat i samostalno rešavali niz strategijskih problema NOR-a i revolucije, kao što je snabdevanje svim vrstama naoružanja, opreme, ishrane, rešavali smo probleme sanitetskog obezbeđenja itd. Razume se, uz izvesnu neznatnu pomoć od saveznika u naoružanju, sanitetskoj i drugoj opremi, i to pretežno pri kraju rata. U osnovi, oslobodilački rat smo vodili samostalno bez ičije pomoći u godinama kada je bilo najteže i kada smo rešili osnovne strategijske probleme.

Vođenje rata osloncem na sopstvene snage nije značilo izolovanje. Naprotiv, razvijali smo sopstvene snage da bismo dobili rat, što je praktično bio uslov da se dobiju saveznici, odnosno da u anti-hitlerovskoj koaliciji budemo ravnopravni sa saveznicima. Samostalnost u oslanjanju na sopstvene snage omogućila je Jugoslaviji, a to je bio jedan od uslova, da se obezbedi i nezavisnost u odlučivanju o svojoj sudbini posle rata. Poznato je da smo u svim prelomnim odlukama kod nas (o početku ustanka, o Prvom i Drugom zasedanju AVNOJ-a i dr.) samostalno odlučivali, iako je bilo pokušaja da se nametnu drukčija rešenja. Mogli smo samostalno odlučivati zato što je narod vodio rat na strategijskoj koncepciji oslanjanja na sopstvene snage, koju su drug Tito i KPJ stalno isticali i razvijali.

Drug Tito i KPJ pokrenuli su u borbu sve naše narode i narodnosti, stvorili narodnu vlast, oružane snage, institucije za pozadinsko obezbeđenje operacija na specifičnom frontu itd. Prema tome, bile su stvorene sve pretpostavke da samostalno odlučujemo o svim problemima rata i revolucije. To je bilo bitno za dalji razvoj naše zemlje u posleratnom razvoju, za izgrađivanje autentičnog društveno-političkog sistema samoupravne socijalističke zajednice. Niko nam nije mogao nametnuti svoja politička gledanja ni svoje političke sisteme. Na tom planu smo stalno vodili borbu, ali 1948. godina posebno je karakteristična po tome. I danas još uvek vodimo borbu protiv pokušaja stranog uticaja, dominacije i mešanja u naše unutrašnje poslove. Zbog toga smo uspeali da izgradimo specifično društvo socijalističkog samoupravljanja i da uspešno vodimo nesvrstanu spoljnu politiku.

Zemlje koje se u toku rata nisu oslanjale na sopstvene snage, imale su drukčiju sudbinu i drukčije se i ponašaju u međunarodnim odnosima. Prisiljene su da se nađu u vojno-političkim grupacijama (blokovima), izgubivši pri tome mnoge elemente svoje sopstvene samostalnosti.

U diskusiji je bilo dilema da li je u Jugoslaviji vođen narodno-oslobodilački rat i revolucija, da li su to posebni segmenti, ili je to bila socijalistička revolucija u obliku narodnooslobodilačkog rata. Ispalo je kao neka igra reči. Međutim, treba razlikovati neke stvari. Naime, poznato je da je revolucija borba za promenu društvenog sistema. U našoj zemlji revolucija se razvijala borbom protiv buržoaskih kontrarevolucionarnih političkih i oružanih snaga, a oslobodilački rat smo vodili protiv okupatora. Ovo se jedno od drugoga ne može izdvojiti, ali to ne smemo da izjednačujemo.

Da nismo vodili borbu protiv domaćih kontrarevolucionarnih snaga, ne bismo imali revoluciju, a samim tim ne bismo uspjeli ni da pokrenemo široke mase za borbu protiv okupatora. Situacija i raspoloženje masa bilo je za promenu društveno-političkog sistema. Još u prvim proglasima druga Tita i CK kaže se da vodimo borbu protiv stare državne strukture koja je izdala zemlju i stavila se u službu okupatoru, da vodimo borbu za nove odnose, za ravnopravne odnose svih naroda i narodnosti. Kad se zna kakav je bio položaj pojedinih naroda i narodnosti, pa i svih naroda u staroj Jugoslaviji, onda se može jasno shvatiti da je poziv za ustanak bio i put ka revoluciji. Prema tome, tu imamo dve uporedne komponente koje se isprepliću, koje ne možemo strogo odvajati, dve stvari koje treba stalno da ističemo, tačno da preciziramo: narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija.

*

Jedan od diskutovanata istakao je kao da se borba makedonskog naroda oslanjala na druge narode i susede. Iz onoga kako je izložio ispada kao da se makedonski narod podjednako oslanjao na borbu svih naroda i narodnosti u Jugoslaviji i na borbu susednih naroda. Mislim da tu treba sagledati kvalitetne razlike. Borba makedonskog naroda jedinstvena je sa borbom svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Prema tome, to je jedna stvar i ona ima sasvim druge dimenzije, kvalitete i oblike. Međutim, borba susednih naroda, ona minimalna borba bugarskih naroda, pokret otpora grčkog naroda, narodnooslobodilački rat albanskog naroda, ima drugi karakter i mi sa tim narodima, sa njihovom borbom sarađujemo. U uslovima drugog svetskog rata, NOR-a i revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije treba sagledati kvalitetne promene u odnosima naroda Balkana.